

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Laiko ir būties pajauta kalėjime: psichologinis nelaisvės išbandymas

Istorikas dr. Modestas Kuodys

Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo kapelionas A. Steponaitis viename savo straipsnių spaudoje 1939 m. pastebėjo: „Kalėjimas yra ligoninė, kurioje gydomi mažiau ar daugiau moraliai susirgę žmonės“. Prie šio teiginio norėtusi prijungti lietuvių literatūros klasiko A. Vienuolio, apysakoje „Inteligentų palata“ išryškintą mintį: „Niekur taip monotoniškai neslenka gyvenimas, kaip kalėjime ir ligoninėje“. Ir, reaguojant į nūdienos realijas, dar nuo savęs pridėti: kad ir antivirusinis karantinas kasdienybės įvairovė bei spalvomis nelabai tedžiugina. Šiuos reiškinius skiria tik izoliacijos trukmė, o psichologinio išbandymo potekstė – gana panaši. Vargu, ar daug kas pageidautų leisti ilgesniam laikui į tokius išbandymus kaip asmeninės laisvės suvaržymas, griežtas dienos režimas, visokios privalomos taisyklės, „įrėminimas“ ankštoje, troškioje, nesvetingoje patalpoje. Į ligoninę, kaip ir į kalėjimą niekas nesiveržia savo noru – net pagalvoti apie tai baiminasi – stumia iš galvos vos užgimusias nemaloniais asociacijas. Bet likimas kartais taip parėdo, kad gali tekti atsidurti, jei ne medicininėje, tai penitenciarinėje izoliacijoje – dėl vienokios ar kitokios visuomenei keliamos grėsmės. Tada bent sapnais, svajomis, visokia išmone „užspeisto akligatvy“ žmogaus dvasia veržiasi į laisvę, siekia išsivaduoti iš košmariško slogučio. Ilgą laiką būnant uždaroje erdvėje paaštrėja pojūčiai, kitaip imama matyti tikrovę, jos detales, kitoks gimsta ir pačios būties suvokimas. Štai kodėl kalėjimo patirtis, neretai stipriu impulsu pažadina žmogaus kūrybinius pradus. Jie dažnai

atsiskleidžia meniška forma – per įvairius rankdarbius, arba gaivališkai „išsiveržia iš širdies gelmių“ poezijos pavidalu. Ne veltui įvairių laikų, įvairių šalių kultūrose egzistuoja ir yra gana ryški katorgininkų, nuteistųjų savotiškos dainuojamosios poezijos – realistinių, dažnai tragiško siužeto baladžių tradicija. Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.) ji nepasižymėjo originalumu, autentika – vyravo iš dalies rusiškas (caro laikų) iš dalies lenkiškas (vietinių miestų padugnių), savaip perinterpretuotas, prie esamo socialinio konteksto pritaikytas kalinių papročių, kalbos, folkloro paveldas. Jį mažai kas fiksavo, tyrinėjo, gyvų liudininkų nebėra, todėl pilnesnį tos subkultūros vaizdą ir „skonį“ atkurti sunku. Kur kas patogesnis, iškalbingesnis šaltinis – negausūs, išlikusios, užrašytos (dar rečiau – publikuotos) individualios kūrybos pavyzdžiai. Jie dažniausiai nepretenduoja į meniško žodžio aukštumas – struktūra, eilėdara neretai panašūs į liaudiškas dainas. Visas tokių kūrinių unikalumas ir vertė glūdi įamžintoje tikroviškoje, giliai išjaustoje kalėjimo kasdienybės akimirkoje. Kai kurie eilėraščiai atrodo kaip glausti, eiliuoti dienoraščio įrašai – skalsūs žodžių, bet iškalbingai iliustruojantys kalėjimo rutiną, atveriantys gilius vidinių išgyvenimų klodus. Tuo pasižymi Kauno sunkiųjų darbų kalinio Kazio Malinausko eilės. Autorius buvo nuteistas už ryšius su pagrindine komunistų organizacija. Iš esmės tik dėl to jo eilėraščiai ir išliko – sovietmečiu reikėjo medžiagos agitacijai, todėl buvo išspausdinti specialiai sudarytame Lietuvos „revoliucinio judėjimo dalyvių“ kūrybos almanache. Bet K. Malinausko nelaisvės metų poezija – anaip tol ne vien Maskvos finansuotos partijos primesti politiniai lozungai. Joje esama daug bendražmogiškų motyvų, kolektyvinės patirties – to, ką turbūt būtų papasakoję daugelis politinių ir nepolitinių kalinių, jei tik jų neramią dvasią taip vestų literato talentas ir polinkis rašyti. K. Malinausko atskleistos patirtys – iš esmės universalios. Panašią rutiną, sunkias ilgesio, vienatvės kančias išgyveno dauguma tų, kurie dienas leido Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, IX forte ar kitose įkalinimo vietose. Taip pat atrodo, kad šį apibendrinimą galima taikyti ne tik Lietuvai, bet daugeliui šalių, o chronologiniu požiūriu – neapsiriboti vien XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais, išdrįstant

pakreipti projekciją ir į vėlesnius laikus. Žemiau pateikiama keletas įstabesnių Kazio Malinausko eilėraščių ir jų ištraukų.

Kazio Malinausko eilėraščiai ir jų ištraukos
(išspausdinti rinkinyje „Po raudonąją vėliava“.
Sudarė B. Pranskus. Vilnius: „Valstybinė grožinės literatūros leidykla“, 1956.)

Iš eilėraščio „Žvilgsniai pro grotas“

Kai ilgesiu alsuoja grotų langas, – gražus, pašėlusiai gražus pasaulis:
Norėtusi ranka pasiekti dangų – apglėbti saulę... (p.295)

Eilėraštis „Pasivaikščiavimo kieme“

Mes vaikščiojam į ratą [ratu – M.K.],
Per du žingsnius, po vieną...
Betonišs dėžės kvadratas...
Trumputis žvilgsnis – siena.

Pikti sargai daboja –
Tylėt užčiaupia lūpas.
Pro durklus [aukštos tvoros smaigaliai – M.K.] laisvė moja...
Jaunystę pančiai supa...

Mes vaikščiojam į ratą –
Kasdieninė paguoda –
Hektaras mėlyno dangaus
Krūtinėj – ilgesio anodas.

Rate suskurdus klomba –
Gėlynas jaunas žuva –
Kaip kaliniai suvytę
Raudoni bijūnai.

Mes vaikščiojam į ratą
Per du žingsnius, po vieną,
Betonišs dėžės kvadratai
Minutėmis – į dieną. (p. 292-293)

Eilėraštis „Vakarinis patikrinimas“

Ar vėjas užauja, ruduo niūrus,
Ar vasaros saulėlydžiai raudoni dega –
Kiekvieną vakarą švilpukas išrikuoja mus
Prieš antpečiuose aukso blizgantį zigzagą.

Sustingsta eilės dvi pilkų krūtinų,
Nutyla kameroje pančių bildesys.
Į sieną dvokiančią, rasotą, akmeninę
Sudūžta kalinio kilaikus žvilgsnis.

Sargai patikrina grotas: plaktukais daužo –
Nelaisvės dainą groja geležis,
Kuri į kvadratus dangaus mėlynę laužo,
Sukausto ilgesiu pavargusias širdis.

Suskaito valdininkas žmones ir užrašo:
Žinoti reik, belaisviai, ar visi
Juk laisvė kalinių net pro durklus išprašo...
Ir nežinia, ką lemia ši naktis tamsi...

Sugirgžda gailiai, sunkios durys užsidaro,
Susidrumščia nublukusių veidų tylėjimas.
Diena užgeso. Glūdi vakaras ant namų,
Nugrimzta naktyje kentėjimas. (p.296)

Eilėraščio „Kalinyš ir vasara“ ištraukos

O vasara, anapus geležinių durų
Vėl žemę nuprausei žiedų kvėpėjimu.
Neperskrošti tavajai saulei kieta mūro,
Nebenusausinti klanų kentėjimo!

Ne grotų langui tavo paukščiai suokia,
Dangus saulėlydžiais, o sodai vyšniom rausta
Nelaisvė ilgesį su širdimi sutuokus,
Jaunystę rūdina grandiniuosna įsprautą.

Ne vieną vasarą aš dulkėse nukosėjau,
Betono sienose nuvytinau, sudildžiau...
Gai tūkstantą kartą seną motiną,
Skausmais pro geležis nugirdžiau.

Tik naktys, dar su žiburiais ant lango,
Sapne nusivedė į gimtąją pastogę,
kur dainą vilnijom skaidrion padangėn,
Jaunystę sielvartą nusmogę. (p.293)

